

K PROBLÉMU INTERPRETÁCIE POVOJNOVÉHO OSUDU JÁNOSA ESTERHÁZYHO V SLOVENSKEJ HISTORIOGRAFII

Martin HETÉNYI

Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
Filozofická fakulta
Ústav pre výskum kultúrneho dedičstva Konštantína a Metoda
Štefánikova 67
949 74 Nitra
mhetenyi@ukf.sk

HETÉNYI, Martin. To the problem of interpretation of post-war destiny of Janos Esterhazy in the Slovak historiography. The personality of Janos Esterhazy, a Hungarian minority politician in the period of interwar Czechoslovak Republic and in the Slovak State, is not an unknown element in the history of historiography. Difficulty in evaluation of his political activities is one of the most typical examples of different views of the Hungarian and Slovak historians. This contribution points to the state of reflexion of this personality in the Slovak historiography with the professional works of historians with an attempt to interpret the historical correlations binding to Esterhazy, focusing on his post-war destiny. An overview reveals that this part of his life is expressed by Slovak historians as a tragic personal and political chapter but they proclaim that an inadequate punishment does not qualify the historians to look at him as a symbolic person without critical reflection.

Kľúčové slová: János Esterházy; maďarská menšina v Československej republike a v slovenskom štáte; povojnové súdnictvo;

Keywords: Janos Esterhazy; a Hungarian Minority in the Czechoslovak Republic and in the Slovak State; Post-War Jurisdiction;

Osobnosť Jánosa Esterházyho¹, politika maďarskej menšiny v medzivojnovnej Československej republike a v slovenskom štáte, nie je pre dejiny dejepisectva neznámym prvkom. V posledných rokoch sme mohli byť svedkami intenzívnejšieho publikovania menej známych a neznámych prameňov a edícií, ktoré by mohli pomôcť lepšiemu poznaniu jeho verejného pôsobenia.² Bolo by teda oprávnené

¹ Príspevok vznikol v rámci riešenia projektu VEGA č. 1/0615/15.

² SIMON, Attila (ed.). Esterházy János és a szlovenszkói Magyar Párt : Iratok a szlovákiai magyarok történetéhez (1938 – 1945). Somorja: Fórum kisebbségkutató Intézet, 2014, 304 s. TÓTH, Andrej. Esterházy János az első Csehszlovák Köztársaság levéltari forrásaiban (János Esterházy v archívnych prameňoch prvej Československej republiky). In Esterházy Jánosról a közép-európai dialógus jegyében (O Jánosovi Esterházym v duchu stredoeurópskeho dialógu). Nitra: Živé

domnievať sa, že politikovi adekvátnu pozornosť venovala nielen maďarská, ale aj slovenská historická veda. Pokiaľ by sme nahliadli do najnovších prác maďarských historikov a publicistov, zistili by sme, že sa v nich kladie dôraz na tragickú povojnovú epochu života Esterházyho, teda na jeho zatknutie, odvečenie do Sovietskeho zväzu, súdny proces v roku 1947 a väznenie. Uvedomuje si to aj popredný vedec Štefan Šutaj: „*Jedným z najtypickejších príkladov rozdielneho pohľadu je problém hodnotenia Jánosa Esterházyho, predsedu Maďarskej zjednotenej strany na Slovensku, ktorý bol po 2. svetovej vojne odsúdený za vlastizrada, keď jeho dcéra požiadala o jeho rehabilitáciu. Maďarskí a slovenskí historici sa vo svojich posudkoch nezhodli na hodnotení jeho politickej činnosti.*“³ Na základe danej premisy je namieste poznať stav reflexie tejto osobnosti v slovenskej historiografii s ťažiskovými odbornými prácami historikov, ktoré sa pokúšajú o interpretáciu historických korelácií viažucich sa k Esterházymu a akcentujú súdny proces s ním.

Súdny proces s Jánosom Esterházym po skončení druhej svetovej vojny bol dôsledkom jeho skoršieho politického pôsobenia, ktorého interpretovanie sa stalo súčasťou výbušných tém diskusií odborných kruhov i širšej verejnosti po roku 1989. Predchádzajúcu politickú činnosť Esterházyho je potrebné zaradiť do širších medzinárodných súvislostí. János Esterházy sa narodil v roku 1901 na rodovom panstve vo Veľkom Záluží. Po štúdiách sa venoval správe svojho veľkostatku. Do aktívnej politiky vstúpil v roku 1932 ako novozvolený predseda Krajinskej kresťansko-socialistickej strany a o tri roky neskôr sa po parlamentných voľbách stal poslancom Národného zhromaždenia. Po vyhlásení slovenskej autonómie reprezentoval od decembra 1938 v Sneme Slovenskej krajiny maďarskú menšinu. Tento mandát zastával aj počas slovenského štátu do roku 1944. Sumárne boli ťažiskovými bodmi Esterházyho politickej činnosti obrana práv a záujmov príslušníkov maďarského národa v Československu, neskôr na Slovensku, kresťansko-konzervatívna ideová orientácia a snaha o obnovenie uhorského štátu.⁴

Pokiaľ maďarská strana začala Jánosa Esterházyho prezentovať ako martýra a symbol utrpenia maďarskej komunity v Československu, čo malo za následok budovanie jeho kultu, v historickej pamäti Slovákov sa zafixoval skôr ako zločinc.⁵ Je paradoxné a zaiste signifikantné, že interpretovanie politického pôsobenia Esterházyho v značne polarizovanej slovenskej historickej obci je pomerne homogénne. Slovenskí historici s rôznymi interpretačnými pohľadmi na vtedajšie politické režimy sa zhodujú v hodnotení jeho postojov k Československej republike, demokracii, podobe slovensko-maďarského spoluzitia, spolupráci Maďarov s nacistickým Nemeckom, židovskej otázke a podobne, teda v témach, ktoré maďarská historiografia interpretuje rozdielne. Tieto okruhy problémov,

Podzoborie, 2016, s. 158-177.

³ ŠUTAJ, Štefan. Maďarská menšina na Slovensku v 20. storočí. Bratislava: Kalligram, 2012, s. 317.

⁴ Ondrej Podolec dodáva, že toto úsilie sa Esterházy snažil presadiť výlučne mierovými prostriedkami. PODOLEC, Ondrej. Esterházy János Szlovákia politikai életében 1938 és 1945 között (János Esterházy v politickom živote Slovenska v rokoch 1938 - 1945). In Esterházy Jánosról a közép-európai dialógus jegyében (O Jánosovi Esterházym v duchu stredoeurópskeho dialógu). Nitra: Živé Podzoborie, 2016, s. 96-97.

⁵ MICHELA, Miroslav. Historici a verejná reprezentácia Jánosa Esterházyho na Slovensku po roku 1989. Dostupné na internete: <https://vimeo.com/74492372>.

v ktorých Esterházy neraz vystupuje ako antihrdina, odrážajú silné zovšeobecňovanie, resp. skratkovitosť vyjadrení.

V strohom, no jednoznačnom vyhlásení Historického ústavu Slovenskej akadémie vied k osobe Jánoša Esterházyho z roku 2011, ku ktorému sa pripojili reprezentanti viacerých historických inštitúcií pôsobiacich na Slovensku, sa konštatuje, že hagiografický obraz Esterházyho je v rozpore s historickými faktami. Jeho vina podľa vyhlásenia spočívala v odmietavom vzťahu k demokratickému systému a k demokracii; rovnako sa mal dlhodobo usilovať o rozbitie československého štátu a podieľať sa na zničení demokracie.⁶

V prácach rešpektovaného historika SAV Ivana Kamenca sa v protiklade ocitol odmietavý postoj Jánoša Esterházyho k ideológii nacionálneho socializmu⁷ na jednej strane a jeho úsilie nielen o presadenie územných zmien, ale aj o prehlbenie totalitných režimov na strane druhej. Podľa Kamenca bol zároveň spoluvytvorcom, súčasťou i obeťou existujúceho totalitného systému na Slovensku.⁸

Prejavu Esterházyho v Sneme Slovenskej republiky skúmal právny historik Ondrej Podolec, ktorý analyzoval jeho hlasovania za antidemokratické zákony, o. i. aj za viacero protižidovských noriem, rovnako aj jeho slovnú podporu anti-semitskej politiky vlády. Ondrej Podolec spolu s Ivanom Kamencom vidia vo verejnom odmietnutí hlasovania za ústavný zákon o vysťahovaní Židov alibizmus a účelovosť, nie skutočný úmysel pomôcť židovskej komunite.⁹

Pokiaľ ide o angažovanie sa Esterházyho v maďarsko-slovenskej turbulentnej interakcii, politik sa viackrát otvorene vyjadril v prospech obrany Slovákov na maďarskom území, kde prichádzalo k mnohým represívnym zásahom do života slovenskej menšiny. Podľa Jána Mitáča, vedeckého pracovníka Ústavu pamäti národa, pohnútkou k takýmto krokom mal byť jedine princíp reciprocity, ktorý Esterházyho prinútil viackrát protestovať a reagovať na zlé postavenie Slovákov v Maďarsku.¹⁰ Ondrej Podolec dodáva, že v pozadí obhajovania práv Slovákov mal byť pozitívny obrat slovenskej verejnej mienky voči Maďarsku, čím by sa dosiahol dobrovoľný návrat Slovákov do lona predpokladanej spoločnej krajiny bez použitia násilných prostriedkov.¹¹

⁶ Vyhlásenie Historického ústavu SAV k osobe Jánoša Esterházyho. Dostupné na internete: <http://www.history.sav.sk/esterhazy.htm>.

⁷ Bližšie pozri tiež SCHVARC, Michal. Majorita – minorita. Vzťah Nemcov a Slovákov v rokoch 1939 – 1945 na príklade obce Handlová. In MIČKO, Peter et al. Historické špecifiká stredného Slovenska v rokoch 1938 – 1948. Banská Bystrica: Ústav vedy a výskumu UMB v Banskej Bystrici, 2009, s. 65-90. SCHVARC, Michal. Nádeje a sklamanie. Spišskí Nemci medzi autonómiou a 14. marcom. In Rozbitie alebo rozpad? Historické reflexie zániku Česko-Slovenska 1939. In BYSTRICKÝ, Valerián – MICHELA, Miroslav – SCHVARC, Michal. Bratislava: Veda, 2010, s. 296-312.

⁸ KAMENEC, Ivan. Hľadanie a blúdenie v dejinách. Úvahy, štúdie a polemiky. Bratislava: Kaligram, 2000, s. 359.

⁹ PODOLEC, ref. 4, s. 84-103. KAMENEC, Ivan. Po stopách tragédie. Bratislava: Archa, 1991, s. 188. Pozri tiež KAMENEC, ref. 8, s. 359.

¹⁰ MITÁČ, Ján. A Horthy-Magyarország kisebbségi politikája Esterházy János magatartásának kontextusában (Menšinová politika horthyovského Maďarska v kontexte postojov Jánoša Esterházyho). In Esterházy Jánosról a közép-európai dialógus jegyében (O Jánosovi Esterházym v duchu stredoeurópskeho dialógu). Nitra: Živé Podzoborie, 2016, s. 146-147.

¹¹ PODOLEC, ref. 4, s. 88-89.

Povojnový údel Jánosa Esterházyho

Hodnotiť Jánosa Esterházyho a vtedajšie udalosti nemožno bez kontextu daného obdobia. Súčasťou povojnového života v celej Európe sa stalo vyrovnanie sa s vojnovými zločincami, veľkými či malými. Úlohou mimoriadnych súdov, ktoré zriadila Slovenská národná rada v máji 1945 na obmedzený čas¹², bolo potrestanie vedúcich politických činiteľov a poslancov slovenského štátu. Za vojnových previnilcov považovali aj tých, ktorí sa v radoch predmníchovských maďarských a nemeckých politických strán aktivizovali pri rozbití Československej republiky a obsadení jej častí inými krajinami. V povojnovom pohľade sa za zločincov pokladali aj tí, ktorí priamo spolupracovali s Nemcami, a na juhu Slovenska aj tí, ktorí boli aktívnymi členmi maďarských nacionálnych strán. Ich vedenia proklamovali pripojenie územia južného Slovenska k horthyovskému Maďarsku, a preto bola angažovanosť v týchto politických subjektoch považovaná za kolaborantský čin, ktorý sa hodnotil individuálne, podľa konkrétnych prejavov a činov posudzovanej osoby.¹³

Je všeobecne známe, že Jánosa Esterházyho zatkli československé orgány v Bratislave v apríli 1945. Počas vyšetrovania politickej činnosti v čase československého a slovenského štátu si vzápätí sovietski dôstojníci vyžiadali uväzneného Esterházyho, pričom podľa prípisu povereníka vnútra Gustáva Husáka ho mali vypočúvať v Bratislave a najneskôr do 10 dní ho mali vrátiť Národnej bezpečnosti.¹⁴ Sovietska vojenská hliadka ho však deportovala na územie Sovietskeho zväzu. Nebolo to nič výnimočné, sovietske bezpečnostné orgány svojvoľne odvliekli z územia Slovenska desaťtisíce občanov.¹⁵ Je preto nepravdepodobné, že by Gustáv Husák veril v jeho navrátenie. V Moskve ho obžalovali z nepriateľstva voči sovietskej moci a na základe vynútených priznaní odsúdili na desaťročný trest nútených prác v gulagoch na Sibíri. Medzitým (v septembri 1947) ho Národný súd v Bratislave odsúdil ako politika slovenského štátu a poslancu slovenského snemu v neprítomnosti na trest smrti za rozbíjanie československého štátu, kolaboráciu s okupantmi. Zrejme na žiadosť československej vlády bol na jar 1949 s podlomeným zdravím dopravený späť do Československa. Dňa 3. mája 1949 navštívili Esterházyovci ministra pre zjednotenie zákonov Vavra Šrobára, ktorý im prisľúbil pomoc. Dňa 24. júna 1949 Esterházy požiadal prezidenta o zrušenie pôvodného rozsudku. Trest bol prezidentom zmenený na doživotné väzenie. Milosť sa administratívne dotiahla v apríli 1950. Esterházy bol v prípade priaznivej politickej situácie naklonený myšlienke obnovenia súdneho konania, no jeho obhajcovia boli skôr za omilostenie, resp. skrátenie väzby. Roku 1949 sa pripravovala aj eventualita tajného úteku z bratislavskej nemocnice do zahraničia, ktorú

¹² Právnym základom retribučného súdництва boli nariadenia Slovenskej národnej rady, najmä dekrét č. 33 z roku 1945.

¹³ MASKAL, Radoslav. Ľudové súdnictvo na Slovensku po 2. svetovej vojne a proces s nilašmi na Okresnom ľudovom súde v Košiciach. In *Človek a spoločnosť*, 2006, roč. 9, č. 1, s. 30.

¹⁴ MOLNÁR, Imre. *The Life and Martyrdom of János Esterházy*. Dunajská Streda: Méry ratio, 2011, s. 288.

¹⁵ DEÁK, Ladislav. Recenzia publikácie Molnár Imre (ed.): *Omilostený na smrť. Dokumenty utrpenia Jánosa Esterházyho na základe záznamov Márie Esterházy-Mycielskej*. In *Pamäť národa*, 2011, roč. 8, č. 2, s. 110.

ale samotný Esterházy z viacerých dôvodov zavrhol.¹⁶ V marci 1957 vo väznici v Mírove na Morave podľahol dlhoročnej chorobe.

Zrejme prvý slovenský historik, ktorý predstavil politický profil Jánoša Esterházyho, bol Ladislav Deák. Ten sa zapísal do slovenskej historiografie ako tvorca mnohých známych vedeckých prác o medzinárodných vzťahoch strednej Európy 20. storočia. V publikácii z roku 1995 komentuje skutočnosť, že ruské súdne orgány zhodnotili v roku 1993 Esterházyho odvedenie do Sovietskeho zväzu, odsúdenie i väznenie ako protiprávne, no materiál o rehabilitácii odovzdali prekvapivo maďarskej vláde, pričom Esterházy nebol občanom maďarského štátu, ale žil v Československu a v slovenskom štáte. Popisuje tiež (bez bližšieho komentára) iniciatívu dcéry Jánoša Esterházyho o obnovu súdneho konania, resp. o zrušenie pôvodného rozsudku s odôvodnením, že súdny proces a rozsudok pred Národným súdom v roku 1947 sa konal v neprítomnosti obžalovaného, ktorý v tom čase bol v pracovnom tábore v Sovietskom zväze.¹⁷ Deák ďalej prezentoval svoj pomerne explicitne vyjadrený názor na tendencie smerujúce k Esterházyho rehabilitácii: „V Maďarsku sa začalo o Esterházym hovoriť ako o martýrovi maďarskej menšiny v Česko-Slovensku a maďarská vláda požiadala o nájdenie jeho hrobu, resp. o jeho exhumáciu. Príliš tendenčne sa zdôrazňovali len jeho pozitívne skutky, najmä jeho humanistické krédo, ktoré sa najvýraznejšie prejavilo v jeho verejnom odmietnutí zákona o deportácii židov v Slovenskom sneme a pri riešení židovskej otázky, pričom treba povedať, že jeho vzťah k židovskej otázke nebol predmetom obžaloby. ... jeho odsúdenie sa interpretuje ako akt pomsty za to, že bol Maďarom. ... Esterházy bol obžalovaný a súdený za rozbíjanie česko-slovenského štátu a za svoju účasť ako poslanec v Slovenskom sneme.“¹⁸ Deák upozorňuje, že obviňovanie rodiny z jeho predčasnej smrti, spočívajúce v zanedbaní a neposkytnutí nemocničného liečenia, bolo len sčasti pravdivé, pretože sám Esterházy vo svojej žiadosti prezidentovi o omilostenie už v júni 1949 napísal, že jeho zdravotný stav je úplne nevyliciteľný a jeho dni sú spočítané.¹⁹

Deák sa k maďarskému politikovi vyjadril tiež v roku 2012 v recenzii knihy Imreho Molnára s názvom Omilostený na smrť.²⁰ Píše v nej, že posledné roky Jánoša Esterházyho sa účelovo začali stotožňovať s politickým osudom celej maďarskej menšiny v Československu po roku 1945: „Autor vytrhuje udalosti zo širšieho historického kontextu, hodnotí ich podľa politických kritérií horthyovského režimu a z iredentistických pozícií.“ Deák však v recenzii priamo vyvracia len málo argumentov a konštatuje pomerne všeobecne, že Molnárove tvrdenia sú zavádzajúce, nezodpovedajú pravde a pod. Nepravdivo sú podľa neho interpretované Esterházyho rokovania v roku 1938 v Poľsku, Taliansku a Maďarsku: „Pokiaľ ide o Molnárovo konštatovanie v úvode knihy, že v rozsudku Národného súdu chýbali

¹⁶ DEÁK, ref. 15, s. 108-109.

¹⁷ DEÁK, Ladislav. Politický profil Jánoša Esterházyho. Bratislava: Vydavateľstvo KUBKO GORAL, 1995, s. 20.

¹⁸ DEÁK, ref. 17, s. 19-20.

¹⁹ DEÁK, ref. 15, s. 108.

²⁰ MOLNÁR Imre (ed.). Omilostený na smrť. Dokumenty utrpenia Jánoša Esterházyho na základe záznamov Márie Esterházy-Mycielskej. Budapešť: Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség – Nadácia Historia Ecclesiastica Hungarica, 2010, 193 s.

akékoľvek právne základy, je v princípe neadekvátne a chybné.“²¹ Esterházy bol podľa neho súdený podľa rovnakých kritérií ako ostatní obžalovaní politickí činitelia. Podobné súdy boli vytvorené aj v iných štátoch, o. i. aj v Maďarsku, kde boli odsúdení na smrť viacerí premiéri a ministri. Po prekvapivom rozhodnutí prezidenta Klementa Gottwalda o zmene pôvodného rozsudku stále figuroval nielen ako politický väzeň, ale aj ako triedny nepriateľ. V knihe Imreho Molnára mu chýba korešpondencia, ktorá sa vzťahuje na politické otázky a na argumentáciu pre obhajobu.²²

Svoj pohľad na Jánoša Esterházyho zaradil do zborníka svojich polemických úvah z roku 2000 ďalší popredný odborník Ivan Kamenec. Stručne popisuje osudy politika po druhej svetovej vojne²³ a k jeho utrpeniu po odvečení, resp. odsúdení poznamenáva: „Politická kariéra a nakoniec aj osobný život J. Esterházyho skončili tragicky. To však historika neoprávňuje, aby sa na túto zaujímavú, no kontroverznú osobu pozeral bez kritickej reflexie.“²⁴

Životom a politickou prácou Jánoša Esterházyho sa na Slovensku v poslednom čase obsiahlejšie zaoberal Ferdinand Vrábek, pracovník Ústavu politických vied SAV. Vrábek prezentoval svoj názor na problematiku v kritickej recenzii už spomínanej knihy Imreho Molnára Omilostený na smrť z roku 2012: „Esterházy bol odsúdený na základe príslušných dokumentov, ktoré neopravňujú jeho rehabilitáciu. Právna situácia sa odvtedy v ničom nezmenila, naopak, nové, neskôr objavené a zverejnené dokumenty a ďalšie poznatky o jeho činnosti vinnu Esterházyho jednoznačne potvrdzujú. Maďarské snahy o jeho rehabilitáciu sú spojené so spochybňovaním povojnového usporiadania a medzinárodne platných hraníc.“²⁵ Vrábek sa zmieňuje aj o tom, že „Esterházy bol súdený podľa rovnakých kritérií ako ostatní obžalovaní. Maďarskí politici a historici zamlčujú, že Esterházy bol odsúdený ešte pred nastolením komunistického režimu. Esterházyho obžalovací spis v roku 1947 neobsahoval ešte rozsiahly dôkazový materiál, ktorý bol objavený a sprístupnený až v nasledujúcich desaťročiach“²⁶. Dodáva, že už Deák poukázal na to, že ani vtedajšie argumenty obhajoby nevyvracajú podstatu obžaloby, ale plnia skôr funkciu poľahčujúcich okolností.²⁷ Esterházy sám priznal, že mal k Československej republike negatívny postoj, t. j. neobstoja argumenty, že dôkazy proti nemu boli československými orgánmi sfaľované.²⁸

²¹ DEÁK, ref. 15, s. 108-109.

²² Doslov z pera literárneho vedca Tibora Žilku sa podľa neho vyznačuje nekritickosťou a idealizáciou politickej činnosti Esterházyho. DEÁK, ref. 15, s. 109-110.

²³ „Po oslobodení Slovenska bol zatknutý a podľa retribučného zákona Slovenskej národnej rady mal byť postavený – ako každý poslanec slovenského snemu – pred Národný súd. V lete ho však protiprávne odviekli vojenské orgány sovietskej armády. V sovietskych gulagoch strávil štyri roky. Medzitým bol však Národným súdom v Bratislave v neprítomnosti odsúdený na absolútny trest. V roku 1949 bol vrátený, už vážne chorý, do Československa, kde mu bol trest smrti zmenený na doživotný žalár. Po niekoľkonásobných neúspešných pokusoch o amnestiu J. Esterházy v roku 1957 zomiera vo väzení.“ KAMENEC, ref. 8, s. 361.

²⁴ KAMENEC, ref. 8, s. 361.

²⁵ VRÁBEL, Ferdinand. Recenzia publikácie Molnár Imre. The Life and Martyrdom of János Esterházy. In Pamäť národa, 2012, roč. 9, č. 3, s. 143.

²⁶ VRÁBEL, ref. 25, s. 145.

²⁷ DEÁK, ref. 15, s. 109.

²⁸ VRÁBEL, ref. 25, s. 145.

Esterházy disponoval najnovšími správami z Budapešti, Varšavy a Ríma, vedel teda, aké sú vyhliadky pred Československom, a neinformoval o týchto poznatkoch príslušné orgány, naopak, v čase ohrozenia republiky spolupracoval s nepriateľskými mocnosťami a ich vládami. Právna kvalifikácia takejto činnosti ako vlastizrady je podľa neho jednoznačná.²⁹ Vrábel predstavil Esterházyho tiež v štúdiu zverejnenej v internetovom časopise Druhá svetová (v roku 2013), je z nej však vypustená časť o súdnom procese.³⁰ Ferdinand Vrábel sa v najnovšom konferenčnom zborníku z roku 2016 zmieňuje aj o úlohe vtedajšieho ministra československej vlády Vavra Šrobára pri omilostení Jánosa Esterházyho, popisuje iniciatívu sestry Lujzy a ďalších osobností, aby dostali Esterházyho zo Sovietskeho zväzu naspäť do Československa.³¹

Pomerne častou súčasťou diskurzu o Esterházym, a to nielen historického, ale aj publicistického, je jeho prepojenie na súčasnosť, teda prispôsobenie tejto otázky dnešným podmienkam. Ferdinand Vrábel, oprúc sa o takúto aktualizáciu historického problému podobne ako Deák³², akcentuje aj politickú rovinu „kauzy“, ktorá má prostredníctvom rehabilitácie Esterházyho slúžiť zdôrazňovaniu nespravodlivosti Trianonskej zmluvy a obnovenie obhajobe práva Maďarska na revíziu hraníc.³³ János Esterházy v tejto koncepcii vystupuje symbolicky ako médium súčasných politických cieľov. Vrábel ako jeden z mála predstavil tiež názor na morálne hľadisko prísneho trestu: „Morálna rovina je v tom, že zatiaľ čo Esterházy milosť dostal a nebol popravený, túto milosť nedostali skutočne nevinní ľudia, bojovníci proti fašizmu a vlastenci ako napríklad Milada Horáková alebo Heliodor Píka, Viliam Žingor či Vladimír Clementis.“³⁴ Pokračuje v kritike Imreho Molnára: „Molnár zámerne a veľmi účelovo kladie dôraz na politickú nevinu Jánosa Esterházyho, na jeho psychické a fyzické utrpenie a zhoršujúcu sa zákernú nemoc vo väzení. Toto prerástlo až v jeho glorifikovanie, zdôrazňuje sa jeho mučenie, pričom sa to úplne neadekvátne stotožňuje s osudom celej maďarskej menšiny na Slovensku po roku 1945.“³⁵

Možnostiam na objektívne zhodnotenie miesta Jánosa Esterházyho v slovenských a maďarských dejinách sa osobitne venoval dlhoročný predseda slovensko-maďarskej komisie historikov Štefan Šutaj v štúdiu z roku 2012. Podľa neho dokreslenie obrazu o Jánosovi Esterházym umožní výskum unikátneho materiálu sústredenej v Archíve Ministerstva zahraničných vecí Českej republiky v Prahe, predovšetkým analytických materiálov pripravovaných československým ministerstvom zahraničných vecí pre potreby Parížskej konferencie v r. 1946, ktoré hodnotili politiku maďarských politických strán v Československu

²⁹ VRÁBEL, ref. 25, s. 146.

³⁰ VRÁBEL, Ferdinand. János Esterházy – prehľad problematiky a základnej literatúry. In Druhá svetová. Dostupné na internete: <http://www.druhasvetova.sk/2013/12/12/janos-esterhazy-prehľad-problematiky-a-zakladnej-literatury/>.

³¹ VRÁBEL, Ferdinand. Úloha V. Šrobára pri omilostení Jánosa Esterházyho (Neznáme dokumenty – listy E. a L. Esterházy V. Šrobárovi z 2. júna 1949). In Esterházy Jánosról a kőzép-európai dialógus jegyében (O Jánosovi Esterházym v duchu stredoeurópskeho dialógu). Nitra: Živé Podzoborie, 2016, s. 192 – 195.

³² DEÁK, ref. 15, s. 107.

³³ VRÁBEL, ref. 25, s. 143.

³⁴ VRÁBEL, ref. 25, s. 143.

³⁵ VRÁBEL, ref. 25, s. 143.

v medzivojnovom období a počas slovenského štátu. Druhým významným zdrojom informácií budú pramene sústredené v Slovenskom národnom archíve, kde sa nachádza 287 listov spisu Jánosa Esterházyho vo fonde Národného súdu.³⁶

K súdnemu procesu sa stručne vyjadril aj zástupca mladšej generácie historikov Ondrej Podolec v závere svojej štúdie v novom zborníku o Jánosovi Esterházym z roku 2016. Súdny proces v komunistickom Sovietskom zväze hodnotí ako vykonštruovaný, avšak v Bratislave bol Esterházy „podobne ako všetci predstavitelia politického režimu z rokov 1938 – 1945 podrobený procesu v rámci retribučného súdництва, ktoré bolo v tom čase celoeurópskym fenoménom“³⁷.

Fundovaný príspevok o komparácii vnímania Jánosa Esterházyho vo verejnom priestore i v odborných kruhoch na Slovensku a v Maďarsku po roku 1989 predniesol na vedeckej konferencii v roku 2013 v Šamoríne historik Miroslav Michela. V jeho prednáške reflexia tohto politika osciluje medzi mytologizáciou na jednej strane a démonizovaním i kriminalizáciou na strane druhej.³⁸

S pádom totalitných režimov vo východnej Európe v roku 1989 a príchodom možností na slobodné bádanie a prejavy nastal v problematike Esterházyho čulý ruch i na Slovensku. Postupne sa k nej vyjadrili aj iní slovenskí historici, ktorí síce súdny proces s Esterházym bližšie neanalyzovali, ale do určitej miery potvrdzovali vyššie načrtnuté interpretácie – Peter Zelenák³⁹, Martin Pekár⁴⁰, Mária Ďurkovská⁴¹,

³⁶ V prvom bloku sú dokumenty Národného súdu, ktoré obsahujú dôkazové materiály (prejavy J. Esterházyho v parlamente, informácie zo zasadnutí slovenského snemu, články z roku 1944), súdne spisy (návrh na obžalobu, zápisnice z verejného zasadania Národného súdu a hlavného zasadania, návrh na zaradenie do zoznamu vojnových zločincov, materiály obhajoby, žiadosť o milosť) a ďalšie materiály (potvrdenie sovietskeho veliteľa o prevzatí väzňa, príkaz na vydanie sovietskemu veliteľovi z 26. júna 1945, informácie a správy povereníctva vnútra). Druhý obsahuje spisy ľudového súdu v Bratislave. Sú to materiály z rokov 1948 – 1957 dotýkajúce sa predovšetkým vydania Esterházyho zo ZSSR, žiadosti o milosť prezidentovi z roku 1949, započítanie trestu až po správu o smrti Jánosa Esterházyho. ŠUTAJ, Štefan. János Esterházy – problém výskumu slovenských a maďarských historikov. In *Človek a spoločnosť*, 2012, roč. 15, č. 4, s. 67-69.

³⁷ PODOLEC, ref. 4, s. 84-103.

³⁸ MICHELA, ref. 5.

³⁹ ZELENÁK, Peter. Maďarská strana na Slovensku. In *Politické strany na Slovensku 1860 – 1989*. Zost. Lubomír Lipták. Bratislava: Archa, 1992, s. 241-244. ZELENÁK, Peter. Zjednotená krajinská kresťansko-socialistická a maďarská národná strana. In *Politické strany na Slovensku 1860 – 1989*. Zost. Lubomír Lipták. Bratislava: Archa, 1992, s. 213-218.

⁴⁰ PEKÁR, Martin. Politické aktivity maďarskej menšiny na východnom Slovensku v rokoch 1939 – 1944 v zrkadle župnej agendy. In *Ročenka Katedry dejín FHPV PU 2003*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2003, s. 128-142. PEKÁR, Martin. Východné Slovensko 1939 – 1945. Politické a národnostné pomery v zrkadle agendy Šariško-zemplínskej župy. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2007, 182 s. PEKÁR, Martin. Neznalosť a konfrontácia. Dve podoby kontroverzných slovensko-maďarských vzťahov v rokoch 1939 – 1945. In ŠUTAJ, Štefan (ed.). *Národ a národnosti na Slovensku v transformujúcej sa spoločnosti – vzťahy a konflikty*. Prešov: Universum, 2005, s. 128-130.

⁴¹ ĎURKOVSKÁ, Mária. Maďarské a nemecké politické strany predmníchovského Československa (Názorové rozdiely v politike Karpatonemeckej a Spišskonemeckej strany a v ich vzťahu voči maďarským politickým stranám). In *Človek a spoločnosť*, 2008, roč. 11, č. 4, s. 1-10. ĎURKOVSKÁ, Mária. Spolupráca Spišskonemeckej strany s maďarskými politickými stranami v regióne Spiša začiatkom dvadsiatych rokov a koncom tridsiatych rokov 20. storočia. In *Človek a spoločnosť*, 2010, roč. 13, č. 2, s. 10-25.

Róbert Arpáš⁴², Ján Mitáč⁴³ a iní. Celkovo zhrnul problematiku zo slovenského pohľadu v roku 2001 Pavel Martinický⁴⁴. V tomto stručnom a nutne selektívnom prehľade historiografickej produkcie nesmieme vynechať ani viacero polemických (odborných i publicistických) textov a diskusných príspevkov s protirečivou, no skratkovitou interpretáciou popredného politického reprezentanta Maďarov od iných vyhranených autorov zo slovenských kruhov, ktorí zanechali osobitnú stopu v pamäti politikov a širšej verejnosti (napríklad Dušan Kováč⁴⁵, Vojtech Čelko⁴⁶, Stanislav Mičev⁴⁷, Ladislav Suško,⁴⁸ Milan Zemko⁴⁹, Anton Hrnko⁵⁰ a iní).⁵¹

Na záver

Prezentovaná sumarizácia odborných názorov zreteľne ukázala, že o povojnovom osude Jánosa Esterházyho sa slovenskí historici vyjadrujú ako o tragickej osobnej a politickej časti jeho života, no volajú po tom, že neprimeraný trest neopravňuje historikov na nazeranie na Esterházyho ako na emblematickú postavu bez kritickej reflexie. Napriek viacerým novým edíciám prameňov k zblíženiu stanovísk maďarských⁵² a slovenských, prípadne i českých historikov neprišlo, a to ani v otázke hodnotenia povojnového súdneho procesu. Príbeh Jánosa Esterházyho zostáva interpretovaný variabilne. Samotný súdny proces z hľadiska justičnej, trestnoprávnej a medzinárodnoprávnej roviny slovenskí historici neanalyzujú, s obvinením sa stotožňujú, no samotný trest príliš nekomentujú. Pritom viaceré parciálne výskumy naznačujú, že retribúciu na Slovensku treba považovať

⁴² ARPÁŠ, Róbert. Autonomía: víťazstvo alebo prehra? Vyvrcholenie politického zápasu HSLS o autonómiu Slovenska. Bratislava: Veda, 2011, s. 100-104.

⁴³ MITÁČ, ref. 10, s. 142-157.

⁴⁴ MARTINICKÝ, Pavel. Oslava 100. výročia narodenia Jánosa Esterházyho v Budapešti. In Historické a národné povedomie inteligencie Slovenska. Nitra: Dom Matice slovenskej, 2001, s. 132-138.

⁴⁵ Historik: Esterházy bol kontroverzná osoba, politici by mali byť opatrnejší. In Sme, 8. 11. 2011. Dostupné na internete: <https://domov.sme.sk/c/6131381/historik-esterhazy-bol-kontroverzna-osoba-politici-by-mali-byt-opatrnejši.html>.

⁴⁶ ČELKO, Vojtech. Kauza János Eszterházy. Polemika, ktorá sa inde neuskutočnila. In Slovenské dotyky, 2001, roč. 2, č. 5, s. 20-21.

⁴⁷ MIČEV, Stanislav. János Esterházy bez emócií. In Slovo, 28. 3. 2001. Dostupné na internete: http://www.noveslovo.sk/c/26137/Janos_Esterhazy_bez_emocii.

⁴⁸ SUŠKO, Ladislav. Politik odhodlaný na všetko. In Pravda, 1997, roč. 7, č. 148, s. 14.

⁴⁹ PIŠKO, Michal – MORVAY, Peter. Esterházy ide cez ambasádu. In Sme, 29. 3. 2011. Dostupné na internete: <https://domov.sme.sk/c/5827437/esterhazy-ide-cez-ambasadu.html>; TERENZANI, Michaela. Esterházy: traitor or hero? In The Slovak Spectator, 28. 3. 2011. Dostupné na internete: <https://spectator.sme.sk/c/20039317/esterhazy-traitor-or-hero.html>.

⁵⁰ HRNKO, Anton. Profil Jánosa Esterházyho. In Blog Antona Hrnka, 29. 6. 2008. Dostupné na internete: <http://www.hrnko.sk/2008/06/29/profil-janosa-esterhazyho/>.

⁵¹ Na českej strane ide napríklad o práce Jaroslava Valentu, Roberta Kvačka, Jindřicha Dejmeke, Jiřího Loewyho, Andreja Tótha.

⁵² Do diskusie prispievajú najmä historici István Janek, Gyula Popély, Attila Simon, rovnako aj bádatelia z Poľska. Maďarskej proveniencie sú aj ďalšie práce, napríklad BALASSA, Zoltán. Pilóta a viharban. Gróf Eszterházi János és kora. Budapest: Magyar honvédség, 1994, 126 s. MOLNÁR, Imre. Esterházy János 1901 – 1957. Dunajská Streda: NAP, 1997, 336 s. MOLNÁR, Imre. Eszterházy János életútja. In Regio, 1990, roč. 1, č. 2, s. 102-123. A KISEBBSÉGI kérdés Eszterházy János. Budapest: Ister, 2000, 299 s. SZENT-IVÁNY, Gábor. Graf János Esterházy. Wien: Böhlau Verlag, 1995, 266 s.

za otázku nielen právnickú, ale aj politickú. Retribučné súdnictvo v povojnovej ČSR nevzniklo iba v dôsledku snahy víťazných mocností potrestať zločiny, ktoré spáchali nacisti a ich spojenci počas vojny, ale slúžilo aj ako prostriedok na odstránenie vplyvu bývalých činiteľov politických režimov, ktoré pôsobili v Čechách a na Slovensku v rokoch 1939 – 1945. Kým demokrati kládli dôraz na primerané a odstupňované súdenie podľa intenzity participácie obvinených na politickom režime slovenského štátu, komunisti presadzovali prísnejšie potrestanie širšieho okruhu osôb spojených s týmto režimom.⁵³ Dôkazom toho, že v obnovenej ČSR sa nepočítalo s maďarskou menšinou, je aj skutočnosť, že v procesoch s predstaviteľmi tejto menšiny na Slovensku v rokoch 1945 – 1948 sa ukázalo, že občanom maďarskej národnosti bol v niektorých prípadoch udelený vysoký trest, ktorému sa mohli vyhnúť vystáhaním sa do Maďarska.⁵⁴

Zrejme sa v slovensko-maďarskej relácii nedostaví očakávaný výsledok okamžitého zblíženia pohľadov a nevznikne striktný a neohroziteľný obraz Esterházyho osoby. Súčasný predseda slovensko-maďarskej komisie historikov Štefan Šutaj vidí budúcnosť spoločnej diskusie o dejinách pomerne jednoznačne, keď konštatuje, že zostane prítomná stigmatizácia diskutérov ich etnicitou, niekedy aj nacionálnym videním.⁵⁵ Diskusie o osobe predsedu Maďarskej strany na Slovensku, resp. jej predchodkyne Zjednotenej maďarskej strany napriek novým publikáciami a nárastu faktografických údajov stále ukazujú podstatné názorové rozdiely a tieto myšlienky majú pravdepodobne značný vplyv na formovanie historického povedomia širokej verejnosti. Do dynamiky diskusie však intenzívne vstupujú aj politické, kultúrne či ekonomické reprezentácie. Zatiaľ sa nedostavil žiadaný vecný kritický ohlas od slovenských historikov, ktorí sú autoritami vedného odboru. Téma nie je v historickom výskume na Slovensku obzvlášť dominantná (zväčša sa ňou zaoberajú maďarskí historici pôsobiaci na Slovensku, resp. v Maďarsku, ojedinele aj českí a poľskí odborníci). Pritom archívne fondy, ústredné i regionálne, by zaiste poskytli priestor na ďalšie spracovanie rôznych parciálnych, no originálnych a prínosných tém, ktoré s Esterházym súvisia.

Určité pozitíva však bude zrejme možné pozorovať vo vedeckom uchopeaní Jánoša Esterházyho, ktorý po sprístupnení nových prameňov prestáva byť vnímaný čierno-bielo a stáva sa osobnosťou s viacrozmernou tvárou (asi ako každý iný verejne známy činiteľ): s mnohými pozitívnymi i negatívnymi vlastnosťami. V minulosti boli bežné tendencie delegitimizovať oponentov píšucich o slovensko-maďarských vzťahoch. Zdá sa však, že názorová konfrontácia sa stáva štandardnou súčasťou vedeckej práce, ktorej úlohou je neustále hľadanie a overovanie faktov či kritika bez mytologizácie i nepodloženej kriminalizácie. Jej

⁵³ SYRNÝ, Marek. Retribúcia ako mocensko-politický činiteľ v povojnovom Slovensku. In *Acta Historica Neosoliensia*, 2003, roč. 6, s. 146.

⁵⁴ V procese s G. Gyarmathym a L. Darabošom na Okresnom ľudovom súde v Košiciach bola ich fašistická minulosť prísne odsúdená, z čoho vyplýva, že režim ľudovodemokratickej ČSR mal snahu navždy odstrániť všetky typy totalitných systémov, ktoré predstavovali hrozbu nielen pre obnovenú republiku, ale aj pre situáciu v strednej Európe. MASKAL, ref. 12, s. 35. MASKAL, Radoslav. Peripetie retribučného súdnictva. Ľudové sudy na Slovensku po druhej svetovej vojne. In *História. Revue o dejinách spoločnosti*, 2007, roč. 7, č. 6, s. 16-18.

⁵⁵ ŠUTAJ, Štefan. Maďarská menšina na Slovensku v 20. storočí. Bratislava: Kalligram, 2012, s. 11.

výsledkom je skutočnosť, že obe strany sa učia tolerovať vedecké názory iných, čoho ukážkou môžu byť vznikajúce spoločné práce.⁵⁶

Počet slov: 4725

Počet znakov vrátane medzier: 34584

⁵⁶ Takýmto príkladom je edícia prameňov, na ktorej pracoval spoločný odborný tím, pod názvom ESTERHÁZY János és a szlovenszkói Magyar Párt : Iratok a szlovákiai magyarok történetéhez (1938 - 1945). Somorja: Fórum kisebbségkutató Intézet, 2014, 304 s. Ďalej ide o zborník s názvom ESTERHÁZY Jánosról a közép-európai dialógus jegyében (O Jánosovi Esterházym v duchu stredoeurópskeho dialógu). Nitra: Živé Podzoborie, 2016, 264 s.